

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ПАТРОНАТУ НАД ДІТЬМИ В УКРАЇНІ

Лешанич Л. В.,

спеціаліст юридичного відділу „Універсал Банк”

У даній статті відображено історію розвитку патронату над дітьми в Україні. Стверджується, що патронатна форма виховання дітей існувала задовго до прийняття нового Сімейного кодексу України. Інститут патронату на сьогоднішній день важко застосовується на практиці через його правову та практичну недосконалість.

Ключові слова: патронат, діти, позбавлені батьківського піклування, сім'я.

В данной статье отобразена история развития патроната над детьми в Украине. Утверждается, что патронатная форма воспитания детей существовала задолго до принятия Семейного кодекса Украины. Институт патроната на сегодняшний день довольно-таки сложно применяется на практике из-за его правового и практического несовершенства.

Ключевые слова: патронат, дети, лишившиеся родительского попечительства, семья.

In present article is reflected the history of development of children's patronage in Ukraine. It is affirmed that patronage form of children upbringing existed long before the acceptance of new family code of Ukraine. Nowadays, the institution of patronage is hardly used in practice because of its legal and practical imperfection.

Keywords: patronage, children, deprived of paternal care, family.

Соціально-правовим захистом дітей, що залишилися без батьків, суспільство переймалося ще з найдавніших часів.

Зазначимо, що історичний аспект питання патронату досліджували чимало науковців, зокрема – З. И. Воронина “Правовые формы воспитания детей, оставшихся без попечения родителей”, А. Г. Зінченко “Застосування системи патронату в Радянській Україні як шляху подолання дитячої безпритульності в 20-30-х роках”, А. Г. Зінченко “Дитяча безпритульність в радянській Україні в 20-х - першій половині 30-х років ХХ століття”, В.Ю.Євко “Патронат як вид влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування”, Н. Касьянова “Державна політика щодо ліквідації безпритульності та бездоглядності у 1943 – на початку 1950-х років (на прикладі Донбасу)” та інші.

Метою даної статті є дослідити основні етапи виникнення, розвитку патронату над дітьми в нашій країні. Для досягнення цієї мети, автор ставить перед собою завдання охарактеризувати історію патронатної форми виховання дітей в Україні.

Батьківщиною сімейного патронату вважається Шотландія, де його застосовували з початку ХІХ століття. Зарубіжні країни й нині активно застосовують патронат (фостерне виховання), вирішуючи питання стабільного розвитку дитини, позбавленої належного сімейного піклування[1].

Влаштування дітей, що залишилися без піклування батьків у сім'ю практикувалося у слов'ян ще в архаїчний період. Допомога тоді носила стихійний характер, община контролювала лише ситуацію з сиротами-вихованцями.

Розвиток патронату в Україні можна поділити на три етапи:

- Влаштування дітей в Україні – складовий Російської імперії
- Патронат в період панування на території України радянської влади

- Патронат у незалежній Україні

Перший період починається з правління Імператриці Марії Федорівни. Дітей за її ініціативою стали передавати в селянські сім'ї "государевих" сіл. За виховання "приютських" селянам платили та надавали ряд пільг. Надалі ця практика набула більшого поширення. Аналог такої форми влаштування дітей можна зустріти і в наш час, йдеться про патронат. Таким чином, історія патронату як форма влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування має давні традиції і на сьогодні не є тим ноу-хау, яким воно представлене в ЗМІ широкому колу людей.

За часів володарювання Катерини ІІ у Російській імперії однією з форм опіки над сиротами законодавчо було визначено патронат. Допомога надавалась, насамперед, безпритульним дітям, хворим, неповнолітнім. При цьому відповідальність за надання такої допомоги покладалася на сільські та міські громади. Одним з головних завдань патронату цього часу було надання дітям можливості розвиватися духовно[2].

Патронатна форма виховання щодо безпритульних та осиротілих дітей, які перебували в інтернатних закладах, застосовувалася в 20–40 роки минулого століття й у радянських республіках (наступний період у розвитку патронату – патронатна форма виховання дітей у радянський період).

У радянський період нашої історії інститут патронату був започаткований постановою ЦВК і РНК РСФРР “Про порядок та умови передачі вихованців дитячих будинків у селянські сім'ї” від 5 квітня 1926 р., а також постановою ЦВК і РНК РСФРР “Про порядок і умови передачі вихованців дитячих будинків та інших неповнолітніх трудящим в містах та робітничим селянам” від 28 травня 1928 р. [3, с. 474].

Як стверджує З. В. Ромовська, патронат над дітьми — це оновлений інститут сімейного законодавства України, який передбачався ще Кодексом про сім'ю, опіку, шлюб та акти громадянського стану

УРСР 1926 р., але не отримав на той час широкого застосування [4, с. 227].

Інститут патронату в УРСР будувався на тих же засадах. Постановою РНК УРСР від 11 червня 1940 р. було затверджене Положення про порядок патрунування дітей в колгоспах і сім'ях трудящих. На патронат бралися діти від п'яти місяців до шістнадцяти років на підставі договору. Договори уклалися з відділом охорони здоров'я, якщо дитина ще не досягла чотирьох років, а щодо старших за віком дітей – із відділом освіти [3, с. 474].

Необхідність такої форми виховання була зумовлена неспроможністю державних установ улаштувати всіх дітей, позбавлених батьківського піклування через колективізацію, голодомор, репресії та війни. Тому, незважаючи на проголошений пріоритет колективного державного виховання дітей, сама держава делегувала функції з їхнього влаштування окремим громадянам. Передача дітей під патронат у селянські сім'ї поєднувалася з державними заходами соціальної підтримки (виділення коштів на утримання патрованої дитини з місцевих бюджетів). Після досягнення особою, яка перебувала під патронатом, 14 років передбачалося також надання з кас громадської взаємодопомоги колгоспів грошової допомоги, а з місцевого бюджету – одноразової грошової допомоги.

Говорячи про патронат як форму улаштування дітей, необхідно відмітити, що в умовах того часу воно служило великим стимулом для багатьох. Відомо немало фактів, коли патронат оформлявся виключно для отримання додаткового прибутку. Діти залишалися без нагляду, приречені на напівголодне існування, вони займалися жебрацтвом і дрібними крадіжками. Тому практика патронату поступово стала згортатися і в 1968 р. патронат був зовсім скасований.

Головний науковий консультант науково-експертного управління апарату Верховної Ради України – Макійчук Тетяна пов'язує зникнення в ті часи інституту патронату із прийняттям у 1968 році Основ законодавства Союзу РСР і союзних республік про шлюб і сім'ю (цим нормативним актом інститут патронату виключено із сімейного права). Норми щодо патронату над дітьми зберегли у своїх Сімейних кодексах лише дві держави з колишніх республік СРСР – Латвія та Узбекистан.

Таким чином, досвід виховання дітей-сиріт в прийомних сім'ях на договірних умовах не прижився. Патронат був витіснений опікуномством і усиновленням, заснованими на традиційних сімейно-споріднених стосунках прийомних батьків і дітей.

Конвенція ООН про права дитини, яку було прийнято в 1989 році й ратифіковано Україною в 1991 році, проголошує, що дитині для повного емоційного комфортного розвитку найкраще зростати в сім'ї, в атмосфері щастя, любові і взаєморозуміння. Саме за таких умов дитина може бути цілком підготовлена до

самостійного життя в суспільстві й вихована в душі розуміння цінності демократії, прав людини, вищих гуманістичних ідеалів та моральних цінностей.

Можливо, на виконання саме цього завдання інститут патронату закріплено на законодавчому рівні 01 січня 2004 року із прийняттям нового Сімейного кодексу України (далі СК України). З цим фактом можна пов'язати початок третього періоду – періоду патронату в незалежній Україні, який триває по сьогоднішній день.

На сьогоднішній день питання патронату над дітьми регулюється главою 20 СК України.

Патронатне виховання дітей здійснюється на підставі договору патронату. За договором про патронат орган опіки та піклування передає дитину, яка є сиротою або з інших причин позбавлена батьківського піклування, на виховання у сім'ю іншої особи (патронатного вихователя) до досягнення дитиною повноліття, за плату (ст. 252 СК України).

Така форма влаштування дітей, позбавлених батьківського виховання характеризується рядом особливих ознак, а саме:

- відносини патронатного виховання виникають на підставі укладення договору;
- договір про патронат – це відплатний сімейний договір (ст. 254 СК України);
- для виникнення патронатних правовідносин необхідна згода дитини, якщо вона досягла такого віку, що може її висловити (ст. 253 СК України);
- патронатне виховання дітей-сиріт або дітей, які з інших причин позбавлені батьківського піклування має обмежений строком характер – до досягнення дитиною повноліття (ст. 252 СК України);
- не належить до підстав створення сім'ї, а тому патронат не є перешкодою для усиновлення дитини [6];
- між дитиною й патронатним вихователем складаються більш тісні зв'язки, ніж між дитиною й піклувальником чи опікуном [6];
- при патронаті батьківських прав не виникає, а дитина передається лише на виховання [4, с. 227];
- між патронатним вихователем і дитиною не виникає аліментних зобов'язань [4, с. 227].

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що патронатна форма виховання дітей існує не один десяток років. Стимує розвиток патронатної форми невизначеність відповідної нормативно-правової бази та недостатнє розуміння природи патронату й доцільності його застосування в Україні.

Згадане питання потребує подальшого вивчення для запозичення світового досвіду підвищення дієвості механізмів реалізації патронату над дітьми, конкретизації функцій уповноважених органів і служб у цій сфері, визначення заходів державної підтримки патронатної форми влаштування, а також для надання конкретних пропозицій щодо удосконалення чинного законодавства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Макійчук Тетяна. Патронат як одна з форм сучасного підходу до розв'язання проблем улаштування дітей, що залишилися без піклування батьків / Електронний ресурс: [Режим доступу]: <http://www.viche.info/journal/1381/>;
2. Приймна сім'я як соціальне явище в Київській Русі та Російській Імперії. Історія виникнення прийомних сімей в Україні / Електронний ресурс: [Режим доступу]: http://uk.wikipedia.org/wiki/Історія_виникнення_приймних_сімей_в_Україні;
3. Ромовська З.В. Сімейний кодекс України: Науково-практичний коментар.- К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2003.-532 с.;
4. Сімейне право України: Підручник / Л. М. Баранова, В. І. Борисова, І. В. Жилінкова та ін.; За заг. ред. В. І. Борисової та І. В. Жилінкової. - К.: Юрінком Інтер, 2006. — 264 с.;
5. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 // Відомості Верховної Ради. – 2002. – №21-22. – ст.135;
6. В. І. Борисова. До питання про форми влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, за сімейним законодавством України / Електронний ресурс: [Режим доступу]: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/pz/2009_100/100_12.pdf.